

KELETI NÉPZENEI KUTATÁSOK – III.

Népdalok a kazak steppe két végéről - Délnyugat-kazak népzene (folytatás)

Mindannyian találkozunk olyan híradásokkal, hogy felfedeztek olyan népeket, törzseket, akik magukat magyaroknak tartják. Hallunk beszámolókat Ázsia különböző helyein vagy éppen Nepálban élő madzsarok, madjar, mazsarok, mozsarokról. A közelebbi vizsgálódás során azonban gyakran kiderül, hogy a név hasonlóságán kívül szinte semmi sem támasztja alá a feltételezett rokonságot. E törzsek, közösségek tagjai nem beszélnek magyarul, és nem kerül elő kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy a ősek és a mi őseink közül egyesek rokonok vagy éppen azonosak lettek volna. Törökországi éveim alatt például Torma József turkológus, akkori kazak nagykövet meglátogatta az Antalya közelében levő Madzsarköjt, ahol azonban nem talált magyarokra utaló nyomokat. Nemrég jelent meg egy cikksorozat a kazakisztáni madzsarokról is, ám a közöttük történt rokonkutatás szintén nem járt tudományosan értékelhető eredménnyel.

A török népek körében persze van egy általános testvériség tudat, és a magyarokat a legtöbb török a legnyugatabbra szakadt testvérnek tartja, amiben, tekintve a sztyeppei múltat és a magyar nép kialakulását van is igazság. A magyar ősvallás, hiedelemvilág és szokásrendszer szinte kizárólag török elemeket mutat, ami szellemi téren ugyancsak közel hozhatja a magyarokat és a török népeket. Eltérő azonban a nyelv, igaz a közös nyelv sok esetben inkább elfedi az etnikai rokonságot, mint bizonyítja, gondoljunk csak a nagy birodalmakra, például Amerikára. Különösen vigyázni a rokonság keresésénél, hogy ne a mai nemzettudatot vetítsük vissza az ezer évekkkel ezelőtti állapotba. Nem szabad elfelejteni, hogy az akkori nagy birodalmak, pl. a türköké, avaroké, hunoké, hasonlóan a mai nagy birodalmakhoz, nem voltak homogének, hanem különféle törzsből, nemzetből, népből álltak össze.

Egy nép őstörténetének feltárása különben sem könnyű feladat, hiszen a szálak olyan messzi múltba vezetnek, ahonnan lehetetlen pontos, megbízható adatokat szerezni. Ezért azután kétféle őstörténet van; egyik a nép hagyományaiban, mítoszaiban mutatja meg magát költői erővel, a másikat pedig a tudomány igyekszik feltárni, megpróbálva csak bizonyítható tényekre támaszkodni. Bár a két megközelítés ered-

ményei gyakran ellentmondanak egymásnak, más és más a szerepük, ezért mind a kettőre szükségünk van.

Ráadásul az összehasonlító kutatás végzésénél csak annak ismertetése nehezebb. Aprólékos elemzések, finom meggondolások követik egymást, és „rohanónak” nevezett, szellemileg meglehetősen elkényelme-

Kopjafára emlékeztető kazak sírő a nomádszálláson

sedett korunkban kinek van kedve, türelme ezeket elolvasni, végiggondolni? Ha valaki egyáltalán érdeklődik a különböző népzenei közötti kapcsolatok iránt, az is hamar elveszti türelmét hallva a bonyodalmas érveléseket. És nekeszegezi a tudósok a sehogyan, de röviden biztosan nem megválaszolható kérdéseket: Most akkor törökök vagyunk vagy finnugorok? A kazak népzene rokon-e a magyar népzenevel? vagy éppen Mit mutatnak a zenei kutatások a hun-magyar rokonságról?

A kutatón pedig erőt vehet a kísértés, hogy egy kis népszerűséget érjen el vagy legalább érdeklődőket szerezzen kutatásához, és bizonytalan teóriái gyártásába kezdhet. Pedig sajnos a jelenkori kutatások őstörténeti vonatkozásai igen bizonytalanok. Nincsenek népzenei vonatkozó adataink nem-hogy a honfoglalás előtti időszakokról, de néhány száz évvel korábbról sem. Mégis van értelme az összehasonlító kutatások-

nak. Segítségével felfedezhetünk általános, de legalábbis sok népre vagy nagy területre érvényes zenei törvényszerűségeket, illetve nagyobb megbízható anyag birtokában rámutathatunk jelenkori zenei egyezésekre, és óvatosan elméleteket is felállíthatunk a múltbeli hasonlóságokra, feltételezett rokonságokra.

Térjünk most rá igazi célunkra, és adjunk egy kis betekintést a dél-kazak népdalok legjellegzetesebb típusaiba. A kisebb hangterjedelmű kazak népdalok között két határozottabb csoportot figyelhetünk meg. Vessünk rájuk egy pillantást, elsősorban arra koncentrálva, hogy vannak-e közöttük magyar dallamokra emlékeztető típusok.

Mangiszlakban, ha nem is verejték nélkül, de eredményesen gyűjthetők a *zsoktau* „sirató” dallamai. Siratót tud szinte minden nő, fiatal vagy öreg, és ha nem is éneklük, ismerik ezeket a dallamokat a férfiak is. A halottat kötelező elsiratni a halál harmadik, hetedik, negyvenedik és századik napján, és felhangzik a sirató akkor is, amikor egy rokon vagy ismerős először látogatja meg a gyászolókat a haláleset után.

Hasonlóan a magyar, a törökországi és még sok más népnél látott képhez, a *szingszu* „leánysirató” dallamai alapvetően megegyeznek a sirató dallamokkal, legfeljebb formailag szabályosabbak. A hasonlóság érthető, hiszen az esemény igen fájdalmas, különösen a szülői házat elhagyó lány és szülei számára. A lány elköltözik férje családjához, jogainak jó részét elveszti, kiszolgáltatott helyzetbe kerül, és szeretett rokonait sem látja sokáig. A leánybúcsúztató dallamok előadását ezért ugyanúgy gyakran kísérik zokogás és fájdalmas felkiáltások, mint a siratót.

Lássuk egy leánybúcsúztató rövid részletét, melyet Kiziltöbében énekelt egy 67 éves Akkoráz asszony.

*Esiktij aldi taldi, goy,
Törimnij aldi kaldi, goy.
Bermejdi degen kökekem,
Moynima kurik saldi, goy.*

Jurtám előtt fűzfa, aj,
Jurtám főhelye üresen maradt, aj.
Apám azt mondta, nem ad oda,
Nyakamra most mégis pányvát vetett, aj.

Kazak asszony siratót énekel

A siratók legegyszerűbb és valószínűleg legősibb dallamát egy kis domború motívum jellemzi (lásd 1. kotta első sora). Ez ismétlődik újra és újra, de már ennél az elemi dallammozgásnál is kialakulhat egy egyszerű kétsorososság: a második sor gyakran az első sor alatt halad, de a két sor ugyanazon a hangon végződik. A legtipikusabb sirató formában a második dallamsor szintén az első alatt halad, és egy hanggal lejjebb zár (1. kotta). A magyar siratót ismerők itt fel is kiálthatnának: „Állj!, de hiszen ez a magyar sirató kisformájára is szó szerint igaz”. A műfaji és a szerkezeti hasonlóságon kívül azonban erős elválasztó jegyek is vannak. Ilyen a hangkészlet, ami miatt a délka-

(♩ = 60)

Ak sur at a - yaη - day kör bü-gün el jok,
 Al - diη - da kus kon - gan-day ηay - diη köl jok.

1. kotta Kétsoros dél-kazak sirató

zak sirató csak a mollos magyar siratókkal mutat hasonlóságot. A másik eltérés prozódiai: a jellegzetes kazak verselésnek megfelelően a sorok többnyire nyolcszótagosak, ráadásul 3-2-3 belső osztásúak.

Vessünk egy pillantást egy másik sirató néhány sorára, hogy képet kapjunk a kirgiz siratók és menyasszonysiratók szövegének elvont költői világáról.

(♩ = 108)

Er - kin - dep ös - ken, oy, öz tö - rim,
 (E - rik - siz bo - sa - gam) E - rik - siz ke - tip, ow, ba - ra - mīn,
 E - rik - siz ös - ken öz tö - rim,
 E - rik - siz ge - tip, ow, ba - ra - mīn,
 Kay - ran - da me - niη ba - wī - rim, ay.

2. kotta Mi-re-do központú kazak sirató dallam

*Ay menen künim tutildi,
 Altın bir sakam utildi.
 Utkan bir kisi berer-me,
 Jezdekem kaytip keler-me?*

Holdam, napom elsötétedett,
 Arany bokacsontomat elvesztettem.
 Aki megtalálta, visszaadja-e,
 Sógorom visszatér-e?

A sirató dallamok között a most látott formából kifejlődött, de azzal szoros rokonságot mutató más siratók és leánybúcsúztatók is vannak, ezek ismertetésére most nincs hely. Ugyanakkor, ha ritkán is, olyan egyedi siratók is hallhatók, melyek lényegében megegyeznek a legtipikusabb magyar (és anatóliai) siratókkal, amennyiben a (so)-mi-re-do magon ereszkedve mozognak, re és do kadenciákkal (2. kotta).

A 2. kottán látható dalt a kilencvenéves Bejnjs néni eredetileg tizenhatéves korában énekelte, amikor jószágokért cserébe férjhez adták. Mára kihalt az a szokás, hogy a férjhez adott lányok, mielőtt elhagyják a szülői házat, énekel búcsúznak el sátruktól és rokonaiktól. Az ajtófélfá (*boszaga*) a jurtaajtó fakeretének oldala, a lány otthonát szimbolizálja. A kelengye (*dzsasagan*) olyan szőttekéből áll, melyet egy ládában (*kebedzse*) visz magával a lány az új lakóhelyére. A sátor főhelye (*tör*) az ajtóval szemben a tűzhely túoldalán van. Általában a családfő ül oda, vagy a legtiszteltebb vendég. A szöveg arról tanúskodik, hogy a lányt nagy becsben tartották.

*Kayranda meniñ bosagam,
Bırine şeşile jasagam.
Erkindep ösken öz törim,
Eriksiz ketip baramın.*

*Kayranda meniñ bawrım,
Bawrımdı kĩa almay,
Aynalayın xalkım, aw!*

*Bazardan kelgen keseler,
Samawrın şaynek eseler.
Eriksiz ketip baramın,
Koş aman bolsa şeşeler.*

Drága ajtófélfám,
Hirtelen előkerült a kelengyém.
Jurtám főhelyén szabadon nőttem fel,
De most kénytelen elhagyom.

Ó kedves rokoniaim,
Rokoniaimat nem tudom otthagyni,
Drága népem, jaj!

A piacról hozott csészek,
A samovárból teát öntenek beléjük.
Kénytelen-kelletlen elmegyek,
Isten áldjon bennetek, anyám.

Vannak olyan kis hangterjedelmű man-gislaki dallamok, melyek a magyar illetve az anatóliai *pszalmodizáló* stílussal hozhatók kapcsolatba. Röviden összefoglalva: jellemző rájuk a *mi-re-do* magon történő mozgás, az 5-b3-b3 sorzáró hangok és sokszor a recitatív előadás. A *mi-re-do* mag fölfelé ki-egészülhet *so*-val, a dallam vége pedig többnyire *la*-ra ereszkedik le. A dallamok között van lakodalmi dal, terme, bölcsődal, szerelmes dal és táncdallam is. Egyik jellegzetes képviselőjük a területen igen kedvelt *Ak böbek* 'fehér baba' dallam (3. kotta).

Ugyanebbe a zenei stílusba – a magyar vagy éppen az anatóliai helyzethez hasonlóan – 7-, 8- illetve 11-szótagos, kisebb-nagyobb hangterjedelmű dallamok is tartoznak. Mivel hasonló zenei formák más népek zenéjében is előbukkannak, gondolhatnánk, hogy Anatólián és Kazakisztánon

♩ = 100

Bır küy bar - ï dom-bı - ram - da, ına he,

tar - til - ma - gan - ına - - - - la,

Bır sır bar kö - ni - lim - de, ıno - o - o - o - o,

way - til - ma - gan, ï - - - - yı.

3. kotta Ak böbek dallam, Kara ün 'egyszerű dal'

*Bır küy bar dombıramda tartılmagan,
Bır sır bar köñilimde aytılmagan.
Änimdi arnadım men, säwlem sagan,
Köziñnen aynalayın jautandığan.*

*Ak säwle aspan menen talasasın,
Tögilüp iyiginya kara şaşın.
Jalt berip kuralay köz karaganda,
Janımnıñ jaylawına jarasasın.*

*Şınar ay, Şınar ay, gaşigın sizge kumar,
Şınıñdı aytı känekiy,
Jas jürek kaşan tınar.*

Van egy dal a dombrában, még el nem játszott,
Van egy titok a szívemben, még el nem mondott.
A dalomat neked szántam, kedvesem,
Szép szemed csillogása megigéz.

Arcod fehér fénye az éggel is vetekszik,
Fekete hajad a válladra omlik.
Szemed villan, mintha tatárantilop gidája volnál,
Illesz lelkem szállására.

Sinar, Sinar, szerelmed bolondul érted,
Mondd meg az igazat,
A fiatal szív mikor csitul?

Kazak lány egy fiatal tevével

Jurta belseje

kívül más török területeken is jelentős réteget alkotnak. A helyzet azonban nem ez. Vizsgálataim alapján ilyen karakterű dallamok nagyobb mennyiségben Anatólián és Dél-Kazakisztánon kívül a törökség körében csak a kaukázusi karacsajoknál fordulnak elő.

A nagyobb hangterjedelmű kazak dallamok közül két osztály emelkedik ki. Ezekben a dallamsorok jobban elkülönülnek egymástól, és párhuzamos mozgások, sőt nemegyszer határozott kétrészes szerkezet is kialakulhatnak. Mégis, inkább az a jellemző, hogy e dallamok második fele is magasan kezdődik.

Az egyik osztály dallamainak jellemzője a domború első sor, mely oktáv közelébe emelkedik majd középmagasságra visszaszáll, a második sorok pedig többnyire ereszkedő karakterűek (4. kotta). Emlékez-

(♩ = 112)

Ke - le - min jo - gar'-dan, ay, ker - ge mi - nip,
 Ak bas al - ta-yī to - ga gāw er - ge mi - nip, aw.
 Ay - rī - līp Ak Bö - bek - ten jür - gen - nen,
 O - nan da, öl - gen jak - sī, d'aw, jer - ge gi - rip, oy.

4. kotta Nagyobb ambitusú dallam domború első sorral, kara än 'egyszerű dal'

*Kelemin jogaridan kerge minip,
 Akbas altay toga erge minip.
 Ayirilip Ak Böbekten jürgennen,
 Onan da ölgen jaksi jerge kirip.*

A hegyről jövök pej lovamon,
 Fehéreléjű altaji csatos nyergen ülök.
 Ak Böbektől elszakadtam,
 Tán jobb lenne, ha meghalnék.

♩ = 100

Men get - ke - l'ay je - ηe - š'ay köp jil öt - ti, ηaw,
 Köp sar - ga - yīp kö - ke - šim gas' - ret ček - tīn, ay, je - ηe - š'aw.

5. kotta Domb-völgy első sorú dallam, siñsuw 'leánybúcsúztató'

*Men ketkeli jeñese köp jil ötti,
 Köp sargayip kökešim kasiret šekti, jeñeš.*

Sok év múlt el, sógorasszony, mióta elmentem,
 Vágyakozva sokat szomorkodtam, sógorasszony.

hetünk arra, hogy a siratók sorai is domborúak volt, és számos kisebb hangterjedelmű dallamban is a domború első sort egy ereszkedő második sor követte.

Érdeemes megfigyelni, hogy ezen a kazak területen nem ritka a szoros összefonódás a kétsoros és a négy soros dallamok között. A figyelmes szemlélő hamar észreveszi, hogy az első ill. harmadik sor végétől eltekintve a 4. kotta első két sora megegyezik a második két sorral.

Záró példánk jellemzője a domb-völgy alakú hullámzó első sor. Mint látni fogjuk, ez a dallammozgás a mongóliai kazakok dallamvilágában igen kedvelt, de a déli kazakok zenei világában csak ritkán jelenik meg. Ráadásul a mongóliai kazakok teljesen pentaton világával szemben itt ez a zenei forma diatonikus skálán mozog (5. kotta).

A következő cikkünkben a dél-nyugati Aday kazakok zenei világát a tőlük jó háromezer kilométerre keletre lakó, ugyanazt a nyelvet beszélő, de teljesen más dallamokat éneklő mongóliai kazakok népzenejével hasonlítjuk össze.

Sipos János

(A cikkben szereplő fotókat a szerző készítette, a kazak szövegeket Somfai Kara Dávid jegyezte le, és fordította magyarra.)

Készül az ebéd a nomádszálláson